

Anmeldelse

Synne Sæther Mæhle: *Grenser for rettsanvendelsesskjønn. Om rettslig legitimitet i et spenningsfelt mellom flertallsmakt og rettighetsvern*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag 2005

ANMELDT AF JENS ELO RYTTER, lektor ph.d., Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet

Indledning

Ovennævnte bog er baseret på forfatterens doktorafhandling indleveret ved Universitetet i Bergen, hvor forfatteren nu arbejder som førsteamanuensis. Som titlen indikerer, har bogen et dobbelt tema. Den behandler overordnet en klassisk retsteoretisk problemstilling: I hvilket omfang er det legitimt, at der i retsanvendelsen indgår friere vurderinger og skøn. Samtidig har den et særligt (forfatningsretligt) perspektiv på dette generelle spørgsmål: spændingen mellem rettighedsvern og flertalsstyre – bør domstole sætte deres egen vurdering af rettighedernes specifikke krav over hensynet til at respektere de politiske organers skøn? Sagt med andre ord: Hvis »retsanvendelsesskønnet« i sidste ende er politisk, bør det så ikke, når det gælder den konkrete udfyldning af grundrettigheder, udøves af politikere frem for af domstole? Denne problemstilling er ikke bare særdeles relevant, men også yderst kompleks. Når hertil kommer, at afhandlingen reelt ikke begrænser sig til at drøfte *grænserne* for retsanvendelsesskønnet, men i ganske vidt omfang også beskæftiger sig med, hvilke normer og værdier, som bør være *styrende* for domstolenes retsanvendelsesskøn, bliver risikoen for at ville for meget, men opnå for lidt overhængende.

I bogens indledende kapitel redegør forfatteren i en velgørende stram form for sit emne, sit sigte og sin metode. Bogen tager udgangspunkt i den i dag ukontroversielle erkendelse, at (næsten) enhver form for retsanvendelse – generel fortolkning såvel som, og navnlig, konkretiserende fortolkning med henblik på afgørelse af en konkret sag – rummer et element af selvstændig vurdering, et valg. Forfatteren betegner dette element i retsanvendelsen som »retsanvendelsesskønnet« (s. 17). Sigtet med afhandlingen er med forfatterens ord at give »et bredt og nåtidig retsteoretisk perspektiv på rettsanvendelsesskønnetts karakter og grenser« (s. 19). Forfatteren redegør endvidere på forbilledlig videnskabelig vis både udførligt og åbent for sit valg af tilgang og for sine metodiske overvejelser. Læseren manipuleres på ingen måde, men føres tværtimod med åbne øjne med ind i det vanskelige stof.

Retsstatens ideal og retsanvendelsens realitet

Herefter følger et ligeledes relativt kort kapitel om (mis)forholdet mellem det gamle retstatsideal om lovbunden retsanvendelse og virkelighedens uundgåelige retsanvendelsesskøn. Kravet om lovtrohed er med andre ord (som bekendt) en illusion. Indholdet af og grænserne for det legitime retsanvendelsesskøn i en retsstat er følgelig genstand for en løbende diskurs, og begrebet legitimitet kan selv problematiseres. Forfatteren opstiller herved – inspireret af Karlo Tuori – tre niveauer for problematisering af legitimitetsbegrebet: det processuelle, det konstitutive og det konceptuelle (s. 60ff). På det processuelle niveau konstaterer forfatteren, at der er en sammenhæng mellem synet på retlig legitimitet og på den rette retskilde- og fortolkningslære. På det konstitutive niveau konstateres, at magtfordelingsprincipper også har betydning som norm for retsanvendelsesskønnets grænser. På det konceptuelle niveau henvises til legitimitetsbegrebets sammenhæng med grundbegreber som legalitet og demokrati, idet det dog anføres, at disse begreber i sig selv kan gøres til genstand for diskussion. Niveaudelingen her er analytisk skarp. Hvorvidt den substantielt bidrager til ny erkendelse eller afklaring er vel et mere åbent spørgsmål.

Tre modeller for retlig legitimitet

I hvert fald i kvantitativ henseende er afhandlingens tredje kapitel uden sammenligning det vægtigste, idet det fylder lidt mere end halvdelen af bogen. Kapitlet analyserer forskellige teoretiske modeller til fastlæggelse af, hvad der er retligt legitimt og dermed definerer rammerne for retsanvendelsesskønnet. Det er forfatterens udgangspunkt, at retten konkret må kunne retfærdiggøres i overensstemmelse med grundlæggende retstatsidealer om institutionel uafhængighed, processuel sikkerhed og materiel rigtighed, men som forfatteren ganske rigtigt anfører, er der som bekendt ikke ganske enighed om præmisserne for denne retfærdiggørelse (s. 71). Det skyldes ifølge forfatteren ikke mindst værdispluralismen i samfundet i dag. Her kunne man tilføje, at det vel nok så meget skyldes (tidsuafhængige) grundforskelle i synet på rettens karakter og rolle i samfundet.

Forfatteren definerer tre prototyper af legitimitetsmodeller: den substantielle, den funktionelle og den demokratibaserede. Som repræsentanter for hver af disse tre modeller omtaler og analyserer forfatteren dels internationalt anerkendte retsteorier, dels centrale norske teoretikere.

Først omtales den såkaldt *substantielle legitimitetsmodel* (s. 74ff), som er værdirationel, idet rettens og den skabende retsanvendelses legitimitet beror på dens overensstemmelse med nogle grundlæggende værdier og principper. Denne legitimeringsmodel har forfatteren ganske tydeligt stor sympati for. Hun omtaler navnlig amerikaneren Dworkins teori om »law as integrity« som repræsentant for denne model (s. 85 ff) og nævner i denne forbindelse også tyskeren Alexy, hvis retsteori på mange punkter har paralleller til Dworkins. For retsteoretikere vil gennemgangen af hovedpunkterne i Dworkins retsteori være banal.

Derimod er det en god pointe, når forfatteren konstaterer, at også ærkepositivisten Hart reelt repræsenterer en form for substantiel retsforståelse, nemlig en »ordkernesubstantiel retsforståelse«. Modstillingen af Dworkins og Harts retsteorier viser – ikke overraskende – at mens Hart betragter stort set alt, som ikke følger af lovens ordlyd, som fri retsskabelse, ser Dworkin retsskabelsen som styret af retsprincipper og dermed helt legitim. Forfatteren hælder tydeligvis mere til Dworkin end til Hart. Som Dworkin ser forfatteren derfor ikke kun retsanvendelsesskønnet som nødvendigt, men også som rummende et legitimitetspotentiale (s. 128). Derimod er forfatteren uenig med Dworkin i, at ethvert retsspørgsmål følgelig kun har ét rigtigt svar. Hun anfører på linje med Alexy, at afvejning af retsprincipper beror på normativ argumentation og derfor ikke kan anvise et absolut rigtigt svar (s. 125). Denne erkendelse – som denne anmelder i øvrigt deler – er en afgørende forudsætning for accepten af, at der undertiden må være grænser for domstolens retsanvendelseskøn, navnlig *vis a vis* lovgiver.

Dernæst omtales den såkaldt *funktionelle legitimitetsmodel* (s. 129ff), som er systemrational, idet den hviler på, at det er det juridiske fagfællesskab, som definerer rammerne for, hvad der er det juridisk legitime. Forfatteren omtaler tyskeren Luhmann (s. 131ff) som en streng funktionalist, mens, nu afdøde, norske Doublet – som indtil sin død var forfatterens vejleder, og hvem forfatteren har tilegnet bogen – betegnes som en mere moderat funktionalist (s. 143ff). Doublets retsteori rummer ganske rigtigt både funktionelle og substantielle elementer; navnlig opererer Doublet med et normativt evalueringsgrundlag, som principielt censurerer den positive rets gyldighed. Forfatteren omtaler ikke, at det på denne baggrund kan synes slående, at Doublet i hovedværket *Rett, vitenskap og fornuft* fra 1995 samtidig afviser tanken om grundrettigheder og domstolskontrol med overholdelsen heraf som et normativt-statisk element, der er uforeneligt med en dynamisk-funktionalistisk opfattelse af retssystemet. Doublets afvisende holdning til en institution, som både forfatningsretligt og internationalt har fået en meget central position siden 2. verdenskrig, udgør efter denne anmelders opfattelse én af flere svagheder ved Doublets retsteori, ikke mindst fordi afvisningen synes at hvile på en fejlagtig opfattelse af, hvordan domstolene fortolker og håndhæver grundrettigheder. Om Doublet må man nok, med al respekt, konkludere, at hans retsteori næppe har en sådan relevans, konsistens og originalitet, at man tør spå den en lang levetid. Så har Eckhoffs retskildefaktorlære (164ff) formentlig større holdbarhed. Forfatteren påpeger ganske rigtigt, at retskildefaktorlæren som udgangspunkt er deskriptiv og, at den opererer med et uundgåeligt skøn i den konkrete retsanvendelse. Det påpeges, at Eckhoffs retsteori er mere åben over for det omgivende samfund end Luhmanns lukkede systemrationalitet, ligesom Eckhoff tillægger »reelle hensyn« større vægt – resultatet af skønnet skal være rimeligt. Dette forekommer alt sammen at være fortrin ved Eckhoffs retskildefaktorlære, men som forfatteren rigtigt understreger, forbliver det ubesvarede spørgsmål: Hvad skal være målestokken for, hvad der er rimeligt? (172). Det spørgsmål besvarer hverken Eckhoff eller åndsbeslægtede som danskeren Alf Ross. Dette gør vel ikke den funktionalistiske legitimitetsmodel irrelevant, men dog utilstrækkelig.

Endelig omtaler forfatteren en tredje model, som hun betegner den *demokratibaserede legitimitetsmodel* (174ff.). Den er procesrationel, idet folkestyre anses som den centrale værdi, hvorfor det afgørende for retsansvendelsens legitimitet bliver dens demokratiske forankring. I omtalen af denne »model« sættes afhandlingens hovedproblemstilling for første gang på spidsen, idet det anføres (177), at: »Dersom man likestiller demokrati med folkestyre, vil retsansvendelsesskønnen med en kreativ, retsskæpene karakter – ikke minst hvis det er rettet mod rettighedsvern – kunne sies å være et legitimitetsproblem«. Det skulle ifølge forfatteren ikke være tilfældet, såfremt man anvender et materielt demokratibegreb, der inkorporerer værdier og menneskerettigheder som ligeværdige normer ved siden af folkestyre. Dette er dog for enkelt stillet op. Hvad enten demokrati ansues formelt eller materielt, kommer man – hvilket forfatteren også selv senere tiltræder – vanskeligt uden om, at der i lovprøvelsen må tages hensyn til det politiske flertals handle- og skønsfrihed; spørgsmålet er alene, hvilken vægt denne skal have. I Norge er der ifølge forfatteren tradition for at fokusere på demokrati som et formelt begreb om folkestyre (179); Eivind Smith har medvirket til at moderere dette i retning af et mere materielt demokratibegreb, hvor menneskerettigheder og domstolens kontrol hermed indtager en naturlig plads, men kun som korrektiv til flertalsstyret (s. 181ff). Forfatteren beskæftiger sig herefter ret indgående med Habermas' teori (s. 188ff) om den rationelle, herredømmefri diskurs. Hos Habermas hænger folkestyre og menneskerettigheder ubrydeligt sammen: retsansvælsen må bygge på demokratisk vedtagne regler, men disse må selv respektere basale rettigheder – som defineres ud fra, hvad der er proceduralt-kommunikativt rationelt. Ifølge Habermas er retsansvælseskønnen uundgåeligt i et vist omfang, men dommeren skal ikke i øvrigt skabe ret på de politiske organers bekostning (208f).

Efter denne *tour de force* over mere end 150 sider – igennem tre legitimitetsmodeller med tilhørende teoretikere – er det særdeles velgørende, at forfatteren gør status og analyserer: hvad har modellerne/teoriene egentlig tilfælles, og hvad er det, der reelt skiller vandene (s. 226f). Hun noterer sig som gennemgående fællestræk ved teoriene den opfattelse, at retsansvælseskønnen bør bygge på til dels indholdsbestemte præmisser, at retsansvælseskønnen (i større eller mindre omfang) må respektere hensynet til det politiske flertalsstyre; og at det juridiske fagfællesskab har en vigtig rolle i forhold til at sikre retsansvælsens overensstemmelse med samfundsudviklingen. Her bliver det tydeligt, at de tre omtalte legitimitetsmodeller, som undertiden opfattes som alternativer, reelt både delvist overlapper med og supplerer hinanden – de er alle relevante for diskursen. Det er derfor heller ikke overraskende, når forfatteren konkluderer, at hendes egen tredeling af teoriene for så vidt er for unuanceret til at opfange teoridannelsens mangfoldighed.

Indvendingen mod det meget dominerende kapitel 3 er, at det forekommer uforholdsmæssigt langt og deskriptivt. De fleste steder er gennemgangen gennemarbejdet og afspejler forfatterens vilje til at komme ind under huden på de store teorier og forholde dem til hinanden. Undertiden går der dog lovlig meget gentagelse i den, eller det bliver for komplekst, fordi forfatteren fortolker andres tolkninger af teoretikerne osv. Først i den sammenfattende analyse af modellernes forskelle, fællestræk og indbyrdes forhold nærmer

vi os noget rigtig interessant: det nødvendige samspil mellem dem. Men så er kapitlet slut, og fokus rettes herefter mod modellernes funktion i retspraksis. Faktum er jo, at de forskellige legitimitetsmodeller ikke er alternativer, men snarere komplementære, og at alle tre derfor – med god grund – spiller en rolle i retsanvendelsen, hvilket forfatteren selv giver eksempler på i det efterfølgende Kapitel 4: Den »funktionelle model« sætter retskildemæssige og metodiske rammer for retsanvendelsen; den »substantielle model« angiver normative retningslinjer for retsanvendelsen og det hermed forbundne skøn; endelig sætter den »demokratibaserede model« magt/kompetencefordelingsmæssige grænser for domstolens adgang til på egen hånd at foretage retsanvendelsesskønnet. Forfatteren kunne med udbytte have reflekteret noget dybere over og analyseret denne indbyrdes sammenhæng mellem modellerne – dette kunne have ført hende i retning af en selvstændig teori-dannelse.

Retsanvendelse og legitimitet i praksis – menneskerettighedssager

Det fjerde og sidste hovedkapitel i bogen analyserer betydningen af legitimitetsforudsætninger i konkret retlig argumentation. Forfatteren anfører med rette, at navnlig sager om domstolsprøvelse af love sætter grænserne mellem ret og politik på spidsen (229).

Forfatteren analyserer bl.a. argumentationen i Høyesteretts domme i Borthen- og Thunheimsagerne fra 1996 (s. 232-251), der godkendte justeringer af lovmæssige pensionsordninger til skade for klagerne som forenelige med den norske grundlovs tilbagevirkningsforbud i Grl § 97. Forfatteren hæfter sig ved, at dommerne har forskellige begrundelser for godkendelsen af lovgivningen. Flertallets dynamiske standard-fortolkning af normen i Grl § 97 hviler ifølge forfatteren grundlæggende på en funktionel legitimitetsforudsætning (239), men hun understreger dog, at der også indgår både substantielle (240) og demokratibaserede (242f) indslag i præmisserne. Fælles for alle dommerne er enigheden om, at hensynet til respekt for lovgivers kompetence er vigtigt i sådanne sager: domstolene skal ikke foretage politiske afvejninger af rent skønsmæssig karakter (236). Interessant ved disse domme er ikke alene, at alle tre legitimitetsmodeller (om end med varierende vægt) indgår i alle dommeres vota og, at dommen således illustrerer de tre modellens komplementaritet. Det forekommer også slående, at Høyesteretts 17 dommere, trods en vis uenighed om begrundelsen, alle – med undtagelse af én enkelt dommer i den ene sag – er enige om resultatet. Dommene illustrerer således til overflod den vigtige pointe, som forfatteren efterfølgende leverer: at legitimitetsforudsætningerne er afgørende pejlemærker for den konkrete retsanvendelse, hvorfor det hermed forbundne skøn langt fra er kriterieløst (255).

Forfatteren ønsker (klare) retlige kriterier for balancen mellem flertal (parlament) og individ (domstole) i retsanvendelsesprocessen, frem for at overlade det til et frit dommerskøn (269). Hun knytter herved nogle bemærkninger til begrebet prøvelsesintensitet, som

netop repræsenterer krydsfeltet mellem de angivne modstridende hensyn (271ff). Det er dog vanskeligt at se, at hun herved får bibragt noget nyt, ud over at skabe yderligere begrebsforvirring. Hun betegner prøvelsesintensiteten som et udtryk for det »demokratiske paradoks« – at flertalsstyre og menneskerettigheder kan støde sammen. Konflikten er imidlertid efter min opfattelse ikke et paradoks. Konflikten er en logisk følge af at anskue både folkestyre og menneskerettigheder som fundamentale forfatningselementer, og konflikten bliver en demokratisk konflikt i det omfang, begge elementer betragtes som en integreret del af begrebet demokrati. Der er således ingen paradokser, men nok et behov for at finde den rette balance i en moderne demokratisk retsstat.

Forfatteren er til dels kritisk over for den prøvelsestilbageholdenhed, som består i at henvise til Stortingets egen vurdering og dermed acceptere denne: »domstolene ... kan ikke legitimere sin egen skjønssutøvelse gennem å vise til den vurdering lovgiver har gjort« (274). Dette er imidlertid heller ikke essensen i tilbageholdenheden, hvad forfatteren da også synes at erkende i det efterfølgende (275). Essensen er, hvordan den så end formuleres i konkrete domme, at domstolene legitimerer deres egen tilbageholdenhed i forhold til at tilsidesætte lovgivning med henvisning til den i forfatningen stipulerede/forudsatte kompetencefordeling mellem lovgiver og domstole.

Som teoretisk ramme for domstolenes ageren inddrages tyskeren Alexys afvejningsteori (277ff), som siger, at jo mere det ene princip begrænses, jo vigtigere må realiseringen af det andet princip være. Alexys teori omfatter vel at mærke ikke kun de materielle principper i forfatningen, men også hensynet til lovgiver indgår som et formelt princip, der skal indgå i afvejningen. Det har den fordel, at det »politiske hensyns« vægt dermed skal begrundes på linje med andre hensyn i retsanvendelsesprocessen. Praktisk interessant er spørgsmålet: hvornår bør hensynet til lovgiver så tillægges stor henholdsvis lille vægt – og hvorfor? Dette spørgsmål må forfatteren imidlertid springe over og henvise til den forfatningsretlige litteratur. Afhandlingens hovedvægt på den retsteoretiske diskurs gør vel dette fravalg forståeligt, men ikke mindre ærgerligt.

Hvit Valgallianse-dommen fra 1997 viser en afvejning mellem politisk ytringsfrihed og beskyttelse mod racediskrimination i en sag om meget fremmedfjendske udtalelser i et partis program. Der var enighed i Høyesterett om den politiske ytringsfriheds forhåndsprioritet, men konkret skulle der afvejes. Her gav flertallet beskyttelsen mod racediskrimination forrang, mens mindretallet ville give ytringsfriheden forrang. Forfatteren søger at vise, at afvejningen er principielt begrundet. Det er den også et stykke ad vejen, men i sidste ende beror resultatet på et valg, og resultatet kunne for så vidt også – men ikke nødvendigvis lige så godt – være blevet det modsatte.

Forfatteren bemærker med rette, at retskildefaktorlæren ikke yder megen vejledning ved sådanne normative afvejn timer – den må derfor suppleres af substantielle teorier (298f).

Boot Boys-dommen fra 2002 (299ff) omtales også; her fik ytringsfriheden prioritet med stemmerne 11-6 i sammenstød med hensynet til at beskytte mod racediskrimination i en sag om nazi-demonstranternes ytringer om jøder. Der var således uenighed om den konkrete

vægt af hensynet til ytringsfriheden. En sådan uenighed er uundgåelig ved konkrete normative afvejninger.

Refah Partisi-dommen fra EMD inddrages (s. 303ff) til illustration af en materiel demokratiforståelse, hvor flertalsstyret må begrænses for at beskytte fundamentale værdier (305). EMDs opfattelse af ytringsfriheden er her en anden – og mere restriktiv – end i USA (307). Man må som læser spørge, om dette ikke kunne bringe Norge, hvis forfatningsretstænkning i højere grad end de øvrige nordiske landes har været præget af USA, i en slags »klemme«. Så slår forfatteren i denne forbindelse også lige et slag omkring Radbruch og hans berømte formel; at overpositive normer i ekstreme tilfælde kan overtrumfe positive retsregler, som er åbenbart uretfærdige. Vi kommer, som det illustreres særligt klart i dette afsnit om Refah, vidt omkring!

Synne afslutter kapitel 4 med at løfte sløret for sine egne grundopfattelser. Hun går ind for en substantiel legitimitetsmodel, som tager højde for såvel hensynet til menneskerettigheder som hensynet til folkestyret; hun går i tråd hermed ind for en institutionel dialog mellem lovgiver og domstole i spændingsfeltet mellem individhensyn og flertalshensyn – og dermed en løbende dialog om retsanvendelsesskønnets indhold (309). Disse ikke særligt kontroversielle meldinger afslutter den egentlige fremstilling, som herefter afrundes med en sammenfatning (s. 311ff).

Hvis man som denne anmelder har den opfattelse, at det er i mødet mellem teorierne og den praktiske jura, at tingene bliver rigtig interessante, vil man finde, at bogens Kapitel 4 er afhandlingens mest interessante. Synne får til dels gået bagom overfladen og vist, hvad det mere dybtliggende er, dommerne er uenige om, når de er uenige om resultatet eller begrundelsen i en konkret sag. En vigtig pointe i kapitel 4 er, at forskellige typer af legitimitetsforudsætninger (modeller) spiller en rolle side om side i konkrete retssager (251), og at disse forudsætninger definerer et »legitimt tolkningsrum«, inden for hvilket der (unægtelig) er en vis frihed for retsanvenderen, som dog yderligere begrænses af kravet om rationel argumentation (252).

Afslutningsvis understreger forfatteren, at den stadige diskurs om retsanvendelsesskønnets grænser – herunder legitimeringen af den kreative retsanvendelse – må ses som et led i forsøget på at opretholde en retsanvendelse, som fortjener samfundets tillid. Synne synes herved selv ret positiv over for domstolens offensive rolle, også når det gælder aktivistisk rettighedsfortolkning (310).

Det er også i kapitel 4, at forfatteren får berørt forbindelsen mellem det retsfilosofiske/metodiske spørgsmål om retsanvendelsens grænser og det forfatningsretlige-/politiske spørgsmål om magtbalancen mellem flertal-individ, mellem lovgiver og domstole. Som det rigtigt anføres (261f), er det netop i sager om sammenstød mellem forfatning og lovgivning, at retsanvendelsesskønnet aktualiserer spændingen mellem flertalsstyre (parlament) og individuelt rettighedsværn (domstole) og således sætter spørgsmålet om retsanvendelsesskønnets grænser på spidsen. Her kan man næppe være uenig med forfatteren i (228), at »Den forståelse man har af hva rettslig legitimitet indebærer, får konsekvenser for synet på hva som utgør grænser for retsanvendelsesskøn«. Også det omvendte gør sig

dog gældende. Den konkrete afvejning mellem rettighedsværn og hensynet til lovgiver skal altid begrundes konkret, og heri indgår retsanvenderens generelle syn på retsanvendelsesskønnet – er det legitimt eller problematisk (284). En nærmere analyse af sammenhængen mellem det retsfilosofiske og det magtfordelingsmæssige bliver det dog ikke til – og komplekst er det jo også.

Samlet vurdering og perspektivering

Afhandlingen er hele vejen igennem skrevet i et forbilledligt klart akademisk sprog.

Den har i udpræget grad et teoretisk sigte og et teoretisk indhold. Den indfrier således overordnet sit løfte om at give et bredt og nutidigt perspektiv på retsanvendelsesskønnet karakter og grænser. Afhandlingen vidner om forfatterens betydelige og intensive studier af nyere retsteori og hendes evne til selvstændig stillingtagen hertil. Hun viser et flot analytisk overblik i forhold til de forskellige retsteoriessens og deres respektive ligheder og forskelle. Afhandlingen rummer et ret godt »landkort« over de hensyn og argumenter, som er på spil i diskursen om rettens legitimitet, herunder indholdet af og grænserne for domstolenes retsanvendelsesskøn. En del af de mange kræfter, som er brugt på omfangsrig teorigennemgang, kunne forfatteren dog med fordel have anvendt på de grundspørgsmål, denne gennemgang afføder: Kan den indbyrdes sammenhæng og det indbyrdes samspil mellem de forskellige legitimitetsforudsætninger (modeller) – som forfatteren fortjenstfuldt påviser og illustrerer med eksempler – forklares og begrundes inden for en mere samlende, overordnet ramme? Hvad er den nærmere sammenhæng mellem det retsfilosofiske spørgsmål om afgrænsningen af retsanvendelsesskønnet og det magtfordelingsmæssige spørgsmål om grænserne for domstolenes adgang til at foretage det i konkurrence med lovgiver?

Samlet rejser afhandlingen flere spørgsmål end den besvarer. Den er – helt i sin egen ånd – bedre at blive tænksom af, end den er god at blive afklaret af. Afhandlingen er båret af høje ambitioner og skarpe akademiske refleksioner. Lykkes det i sidste ende ikke til fulde for afhandlingen at nå til bunds i analysen af de centrale spørgsmål, og fremstår den i kraft af sine mange interessante perspektiver ikke i alle henseender som et helstøbt værk, vidner den dog meget klart om forfatterens åbenbare potentiale inden for ikke mindst retsfilosofien.